

Role Slovinska v integračních procesech zemí Západního Balkánu do EU

*Hana Hlaváčková**

Abstract: *In this article is shown a project focused on a study based on Foreign Policy Analysis of Slovene foreign policy with a particular method which is a role theory and its specificities. Slovenia as a first post Yugoslav country became a full member of European Union. This step is seen as an important event in the future integration of West Balkan states into EU. Slovenia from its declaration of the independence has done particular moves from and towards Balkan. In the study will be set a question why this move has happened and what does it mean nowadays. Author is focused on roles (role set) which Slovenia plays towards West Balkan countries. In this article is introduced preliminary research with operationalization and methods which will be used in the research for the dissertation thesis on such theme.*

Key words: *Slovenia, West Balkan, discourse analysis, role theory, integration process of EU, foreign policy analysis*

1. Úvod – představení tématu

Ústředním tématem dizertační práce je Slovinsko a jeho zahraniční politika vůči zemím Západního Balkánu²⁷ v kontextu pokračujícího evropského integračního procesu. Slovinsko není tak nevýznamnou zemí, jak panuje v českém mezinárodně-vztahovém diskurzu. Velmi zajímavý je vývoj slovinské zahraniční politiky po rozpadu Jugoslávie a osamostatnění země. Slovinsko se zprvu ubíralo směrem k západním institucím (OSN, NATO, EU). Snažilo se nejen sobě dokázat, že nemá nic společného s Balkánem, s tím bouřícím, válčícím a chaotickým regionem. V 90. letech se v sousedních balkánských zemích odehrávala válka a Slovinsko pomalu zjišťovalo, že tak netečné ke svým sousedům být nemůže. Na konci 90. let 20. století provedlo obrat ve své zahraniční politice. Ne že by se chtělo začlenit zpět na Balkán, ale z pozice toho „vyspělého a západního“ státu se

Slovinsko snažilo vytvořit jakýsi most mezi západními institucemi a regionem Západního Balkánu (ať už mu byla tato role přisouzena, nebo ji hrálo samo).

Jedním z důvodů, proč je toto téma závažné a proto hodné studia, je ten, že se současná evropská studia zabývají především politikou rozšiřování a důvody přizvání či přístupu jednotlivých kandidátských zemí do EU. Zároveň i studií na téma přístupu zemí Západního Balkánu bylo vydáno již mnoho, nicméně je velmi opomíjen možný mezičlánek přístupových politik. Právě takovým logickým mezičlánkem, když se zabýváme tímto regionem, je Slovinsko. Jako bývalý člen Jugoslávie má s tímto regionem jisté vazby a dalo by se předpokládat, že jeho politika nebude založena pouze na národním zájmu, tedy určitém druhu pragmatických cílů, kterými by se země snažila posunout na úkor jiných. Slovinsko deklarovalo ve svých zahraničně-politických strategiích a vyjádřeních, že se regionem zabývá zejména z humanitárních důvodů. Mohlo by se Slovinsko stát jakýmsi mentorem?

Teorie rolí poskytuje možnost vyzkoumat pozadí zájmů a představy o ztělesnění

²⁷ Západním Balkánem myslím politický region, kterým se v současné době chápe skupina zemí bývalé Jugoslávie bez Slovinska, ale se zahrnutím Albánie.

vlastního poslání, vlastní role a zároveň adaptaci role na očekávání ostatních.

Druhotným záměrem je zviditelnit teorii rolí jako jeden z praktických a použitelných modelů v rámci analýzy zahraniční politiky, respektive posunout zkoumání zahraniční politiky v českém prostředí z pozice racionalistické do konstruktivistické.

2. Stanovení cílů dizertace

Základním cílem dizertační práce je (z)analyzovat zahraniční politiku Slovinska vůči zemím Západního Balkánu a následně klasifikovat vztahy s těmito zeměmi, podle kterých vytvořím sadu rolí, které Slovinsko hraje ve vztahu vůči analyzovaným zemím, respektive jaké role jsou mu přisuzovány od EU a od zemí Západního Balkánu z pohledu Slovinska.

Výzkumnou otázkou je jakou roli hraje Slovinsko ve vztahu k zemím Západního Balkánu a jaké je jeho chování vůči nim? Lze předpokládat, že se vztahy změní vstupem jednotlivých zemí do EU? Toto budu pozorovat na předpokládané změně diskursu po vstupu Chorvatska do EU. Sledovat budu i vývoj vztahů mezi EU, Slovinskem a Západním Balkánem. Co stálo za změnou zahraniční politiky Slovinska na konci 90. let a jak se tato změna projevuje v současné zahraniční politice? Jak se do zahraniční politiky Slovinska promítají národní zkušenosti, představy o rolích, národní identita?

Když si vztahy graficky znázorníme jako trojúhelník a na jednom vrcholu bude Slovinsko, na druhém EU a na třetím je region Západní Balkán, zjistíme, zda Slovinsko zasahuje do vztahů mezi EU a Západním Balkánem, jakou měrou, případně jakými způsoby a v jakých oblastech aktivit (například socializace norem EU apod.).

Cílem této práce je vytvořit sadu rolí, které Slovinsko hraje vůči zemím Západního Balkánu. Ukázat, jakou roli si Slovinsko samo přisuzuje a jaká role je mu

přisuzována z EU a Západního Balkánu. Podle velmi povrchních odhadů bych vztahy Slovinska s těmito zeměmi rozdělila do tří až čtyř kategorií – most/mediátor, nezúčastněný pozorovatel (nebo černý pasažér), mentor, hráč (racionální aktér).

3. Teoretický a metodologický rámec práce

Teorie rolí poskytuje konceptuální i metodologický rámec v rámci Foreign policy analysis.

Koncept role pochází se sociologie a psychologie a je dynamickým aspektem sociální pozice. Role znamená pozici, která je zdrojem požadavků a také moci, jenž tyto požadavky může vytvářet. Role s sebou přináší určité povinnosti, co se má a co se nemá, stanovuje určité limity. Role však může trpět nedostatečně jasně vymezeným jednáním pro tu kterou roli, což dává prostor pro obhájení určitého jednání států (Hollis a Smith 1986: 276).

Lisbeth Aggestamová (1999) navazuje na článek Kalevi Holstiho a roli rozpracovává do hloubky jejího významu v kontextu analýzy zahraniční politiky. Aggestamová (1999) spojuje vnímání identity a zahraničně-politického chování státu prostřednictvím koncepce role (*role conception*), kterou chápe jako sadu norem vyjadřujících předpokládané zahraničně-politické chování a jednání. Původní teorie rolí, ještě před Holstiho průlomovým článkem, byla založena na očekávání, jak se aktér má podle dané role chovat. Toto očekávání bylo však ovlivněno pouze vnějšími vlivy a zdroji, které byly převážně systémové. Holsti (1970) ve svém díle přijímá induktivní přístup ke zkoumání, zajímá ho, jaké koncepce role definují sami političtí činitelé. Změnu mezi starou a novou teorií rolí najdeme při zkoumání, které faktory ovlivňují utváření zahraniční politiky a role státu. Působí faktory externí a zároveň i interní. Při aplikaci teorie rolí se můžeme

setkat se třemi různými významy role. Prvním významem jsou očekávání, která přicházejí s hraním určité role. Tato očekávání jsou předepsaná „divákem role“ (*role-beholder*). Druhým významem je interpretace role, která představuje současné zahraničně-politické jednání státu. Důležitý je výsledek jednání a chování, tedy to, jak role působí na diváka. Třetím významem je samotná koncepce role. Tedy normativní očekávání určitého zahraničně-politického chování vyjádřené samotným divákem (Aggestam 1999: nestránkováno).

Podle Aggestamové (1999) je koncepce role směsicí hodnot s vysvětlením reality, která může být částečná nebo úplná a je více či méně viditelná. Jednotlivé role jsou velmi široce kategorizovány a to právě umožňuje jistou flexibilitu v interpretaci toho, co za roli daný aktér právě hraje. Jednotlivé role se mohou dostat i do konfliktu. To se děje za předpokladu, když stát prosazuje vlastní zahraniční politiku a pak i zahraniční politiku v rámci integračního uskupení, která může být odlišná nebo dokonce protichůdná. Naopak může dojít i k adaptaci státu do konkrétní role. Důležité při zkoumání role je také to, jaká role je aktéru předepsána (*role prescription*), tedy jaká jsou vnější očekávání.

Typologií rolí je hned několik. Podle Holstiho, který přišel s první rozsáhlou typologií, jsou ty další odvozovány. Jednu z možných typologií rolí představila Lisbeth Aggestamová. Jejími základními rolami státu v zahraničně-politickém jednání jsou: regionální spoluhráč (*regional collaborator*), vůdce (*leadership*), spojenec (*ally*), podpůrce bezpečnosti (*promoter of security*), most/mediátor (*bridge/mediator*) a nezávislý (*independent*). Tuto typologii bych použila jako základ pro vlastní výzkum.

Než začnu zkoumat samotnou roli státu, musím se ptát po národní identitě, která je

podle Ignatieffa (1998) konceptem nestabilním a nejednotným. Velmi často bývá národní identita s rolí slučována a zaměňována. Podléhá změně a to na základě historického vývoje jak uvnitř státu, tak i v mezinárodním prostředí. Při zkoumání národní role musíme zahrnout sociokulturní dynamiku společnosti a její vliv na zahraniční politiku. Podle Guibernauové (2007) má národní identita několik dimenzí, a to psychologickou, kulturní, historickou, teritoriální a politickou. Toto rozdělení mi pomůže při zkoumání národní identity Slovinska. V dimenzi psychologické budu vycházet ze sekundárních zdrojů.

Za své teoretické východisko jsem zvolila konstruktivistickou teorii. Je to z toho důvodu, že dokáže uchopit ontologický problém z obou úhlů pohledu, což je využitelné právě při analýze zahraniční politiky, tedy problém aktér versus struktura vysvětluje tak, že obě úrovně se ovlivňují a utvářejí vzájemně. Teorie rolí se zdá být jakýmsi mostem mezi aktérem a strukturou. Z epistemologického hlediska můžeme konstruktivismus zařadit mezi teorie interpretativní, což pomůže interpretovat subjektivní či sdílené významy, které jednotlivci přisuzují realitě (Drulák 2008 a kol.: 19) a roli. Konstruktivistická perspektiva zdůrazní, jak interakce mezi státy a proces socializace může ovlivnit vnímání identity v zahraničně-politickém diskurzu (Aggestam 1999: nestránkováno). To znamená, že bude kladen důraz na domácí aktéry, ale zohledněn bude i systém, respektive strukturální aktér jako je EU.

Jako metodologii jsem zvolila diskurzní analýzu. Jedná se o velmi široký pojem, proto je třeba zvolit konkrétní typ diskurzní analýzy. V textu nechci hledat předem dané kategorie, ale na základě zkoumaných textů je chci vytvářet, respektive se pokusím pojmenovat sadu rolí, která je Slovinsku přisuzována nebo si

ji Slovinsko přisuzuje samo. To by bylo poměrně těžko interpretovatelné pouhou obsahovou analýzou textů.

4. Rozbor plánovaných kapitol

Práce bude rozdělena do tří až čtyř kapitol. První kapitola bude sestávat teoreticko-metodologického rámce práce. Dojde k vysvětlení vývoje v chápání teorie rolí a její použití ve vlastní práci jako analytického nástroje v rámci FPA. Dále bude vysvětlen teoretický postoj a jeho využití v práci samotné a metodologie a metody pro vlastní výzkum. Ve druhé kapitole dojde k operacionalizaci koncepce národní role. Ve třetí kapitole budu analyzovat slovinský diskurs pomocí teorie rolí. Ve čtvrté kapitole bych jednotlivé výsledky typologizovala a vytvořila sadu rolí, které Slovinsko hraje vůči zemím Západního Balkánu.

5. Shrnutí dosavadního výzkumu a dostupných zdrojů

Ve Slovinsku se zahraniční politikou zabývají výzkumníci zejména z Fakulty sociálních věd Univerzity v Lublani, např. Ana Bojinovič Fenko, která zasazuje zahraniční politiku do kontextu historických vazeb a geografické polohy země; Zlatko Šabič studuje zahraniční politiku Slovinska jako malého státu a jeho možnosti, které přináší evropská integrace; Marjan Svetličič zkoumá vliv Slovinska prostřednictvím přímých zahraničních investic. Dále se zahraniční politikou zabývají také Mojmir Mrak z Fakulty ekonomické též univerzity nebo Bojko Bučar.

Ve světovém měřítku můžeme nalézt odborníky na Slovinsko například na univerzitách v Severní Dakotě, konkrétně profesor John K. Cox, který je sice historikem a nezabývá se Slovinskem jako svým hlavním tématem, ale jeho práce *Slovenia: evolving loyalties*, která se zabývá mimo jiné vývojem zahraničních

vztahů Slovinska, je velmi často citovaným zdrojem.

Shrnu literaturu k teoretickému konceptu, který budu aplikovat. Nová podoba teorie rolí je založena na díle Kalevi Holstiho. Holsti se svým článkem vydaným v roce 1970 *Koncepce národní role ve studiu zahraniční politiky* je považován za tvůrce typologie rolí a vytvoření tzv. teorie rolí (Beneš 2010: 73). Od tohoto díla se vymezují další autoři zabývající se analýzou zahraniční politiky a aplikací teorie rolí na svůj výzkum. Jsou jimi například Glenn Chafetz, Stephen Walker, Sheldon Simon, Ulrich Krotz, Phillippe Le Prestre, Ole Elgström, Lisbeth Aggestamová i Alexandr Wendt. Při vytváření typologie se budu opírat zejména o původní dílo Kalevi Holstiho a Lisbeth Aggestamové, která na Holstiho navazuje, a jejich jednotlivých typů rolí.

Za přínosné dílo při aplikaci konstruktivistické teorie na zahraniční politiku považuji dílo Vendulky Kubáلكové *Foreign Policy in a Constructed World*.

Musím konstatovat, že existují určité práce, které se zaměřují nebo jejichž součástí je i zahraniční politika Slovinska, nicméně teorie rolí při zkoumání této politiky zatím použita nebyla jako teoretický či metodologický rámec. Zároveň jsem zatím nenarazila na diskursivní analýzu zahraniční politiky Slovinska.

6. Obtíže a problematická místa výzkumu

Jako problematické vidím pochopení použití diskursivní analýzy při zkoumání zahraniční politiky, neboť je to velmi málo používaná a uznávaná metoda, která však má velkou vypovídací hodnotu, zejména právě při zkoumání národní role. Samotná role je velmi těžko racionalisticky uchopitelný koncept, svoji vypovídací hodnotu má spíše při konstruktivistickém pohledu.

Zdroje

AGGESTAM, Lisbeth: 1999. *Role Conceptions and the Politics of Identity in Foreign Policy*. ARENA working papers 99/08. Oslo: Centre for European Studies University of Oslo.

BENEŠ, Vít: 2010: Teorie rolí. *Mezinárodní vztahy* 4/2010.

BENTSSON, Rikard a ELGSTRÖM, Ole: 2012. Conflicting Role Conceptions? The European Union in Global Politics. *Foreign Policy Analysis* 8/2012, s. 93–108.

BJELIČ, Dušan, SAVIČ, Obrad a kol.: 2005. *Balkan as Metaphor: Between Globalization and Fragmentation*. Cambridge: The MIT Press.

BOJINOVIČ, Ana: 2005. A New I-role for Small(er) States? Geographical proximity and historical context as a basis of active foreign policy of small European states – the case of Austria and Slovenia regarding The Western Balkan. *Politics in Central Europe*, roč. 1, č. 1, s. 8–29.

CANTIR, Cristian a KAARBO, Juliet: 2012. Contested Roles and Domestic Politics: Reflections on Role Theory in Foreign Policy Analysis and IR Theory. *Foreign Policy Analysis* 8/2012, s. 5–24.

COX, John C.: 2005. *Slovenia: evolving loyalties*. London: Routledge.

DRULÁK, Petr a kol.: 2008. *Jak zkoumat politiku: Kvalitativní metodologie v politologii a mezinárodních vztazích*. Praha: Portál.

DRULÁK, Petr a ŠABIČ, Zlatko: 2011. *The Czech and Slovenian EU Presidencies in a Comparative Perspective*. Dordrecht: Republic of Letters.

DRULÁK, Petr, HORKÝ, Ondřej a kol.: 2010. *Hledání českých zájmů. Obchod, lidská práva a mezinárodní rozvoj*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů.

DRULÁKOVÁ, Radka: 2000. Slovinská cesta do Evropy. *Mezinárodní vztahy*, roč. 35, č. 4, s. 77–93.

ELGSTRÖM, Olle a SMITH, Martin: 2006. *The European Union's role in International Politics: Concepts and Analysis*. London: Routledge.

GUIBERNAU, Montserrat: 2007. *Identity of Nations*. Cambridge: Polity Press.

HARNISCH, Sebastian, FRANK, Cornelia a MAULL, Hanns W.: 2011. *Role Theory in International Relations. Approaches and analyses*. New York: Routledge.

HARNISCH, Sebastian: 2012. Conceptualizing in the Minefield: Role Theory and Foreign Policy Learning. *Foreign Policy Analysis* 8/2012, s. 47–69.

HOLLIS, Martin a SMITH, Steve: 1986. Roles and Reasons in Foreign Policy Decision Making. *British Journal of Political Science*, roč. 16, č. 3, s. 269–286.

HOLSTI, Kalevi: 1970. National Role Conceptions in the Study of Foreign Policy. *International Studies Quarterly*, roč. 14, č. 3, s. 233–309.

HUDSON, Valerie: 2007. *Foreign Policy Analysis: Classic and Contemporary Theory*. Maryland: Rowman and Littlefield Publisher.

IGNATIEFF, Michael: 1998. Identity Parades. *Prospects* April/1998.

- KUBÁLKOVÁ, Vendulka: 2001. *Foreign Policy in a Constructed World*. New York: M. E. Sharpe.
- LINDSTROM, Nicole: 2003. Between Europe and the Balkans: Mapping Slovenia and Croatia's "Return to Europe" in the 1990s. *Dialectical Anthropology*, roč. 27, č. 3–4, s. 313–329.
- MRAK, Mojmir, ROJEC, Matija a SILVA-JÁUREGUI, Carlos: 2004. *Slovenia: from Yugoslavia to the European Union*. World Bank. Washington, D. C.: World Bank Publications.
- PATTERSON, Patrick: 2003. On the Edge of Reason: The Boundaries of Balkanism in Slovenian, Australian, and Italian Discourse. *Slavic Review*, roč. 62, č. 1, s. 11–14.
- SMITH, Anthony: 1991. *National Identity*. London: Penguin Books.
- SMITH, Steve, HADFIELD, Amelia, DUNNE, Timothy: 2008. *Foreign Policy. Theories, Actors, Cases*. Oxford: Oxford University Press.
- ŠABIČ, Zlatko a BRGLEZ, Milan: 2002. The national identity of post-communist small states in the process of accession to the European Union: the case of Slovenia. *Communist and Post-Communist Studies*, roč. 35, č. 1, s. 67–84.
- THIES, Cameron: 2012. Integrating Foreign Policy Analysis and International Relations through Role Theory. *Foreign Policy Analysis* 8/2012, s. 1–4.
- WALKER, Stephen G.: 1987. *Role Theory and Foreign Policy Analysis*. Durham: Duke University Press.
- WENDT, Alexander: 1994. Collective Identity formativ and the international state. *American Political Science Review*, roč. 88, č. 2, s. 384–396.
- WENDT, Alexander: 1999. *Social Theory of International Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- ZAJC, Drago: 2001. *Slovenska država ob deseti obletnici*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

* **Mgr. Hana Hlaváčková**, hlavackova@mup.cz, Katedra mezinárodních vztahů a evropských studií, Metropolitní univerzita Praha, 3. ročník, prezenční forma, školitel: doc. PhDr. Ladislav Cabada, Ph.D.